

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

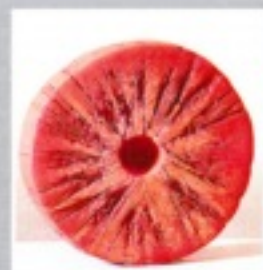
1

2002

ВИДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНИ

“СВІТОВИД”:
10 років у мистецькому світі

ISSN 0130-1799

ОЛЕКСІЙ КУЛАКОВ: ЛІТОПИСНІ ОБРАЗИ УКРАЇНИ

Тарас Шевченко, як академічний художник-графік, залишив нам у спадок "Живописну Україну". І досі вся українська пейзажистика приймає Шевченкові образи за свої "архетипні" відноски, в яких народжується живописне чуття рідної природи. Але вже у нього бачення ландшафту часто зливалось з відчуттям історії, відкриттям історичного краєвиду з його козацькими могилами, архітектурними пам'ятками старовини.

На жаль, тема історії, власне "мистецька історіографія", не набула в подальшому розвитку українського малярства належного, самостійного значення, на відміну від монументального, історичного (в т.ч. батального) жанру. В Україні не розвинулися жанрові мистці-баталісти такого масштабу, як, скажімо, Я.Матейко в Польщі, А.Муха в Чехії, К.Брюллов і Г.Семирадський в Росії. Заснування П.Кулішем історичного жанру в українській літературі, а М.Лисенком у музиці не супроводжувалося аналогічними явищами в малярстві, незважаючи на окремі спроби С.Васильківського, К.Устияновича, М.Самокиша, І.Жакевича, М.Пимоненка, О.Куриласа, А.Перфецького, П.Андрусіва, сьогодні — Ф.Гуменюка, В.Гонтаріва. Мабуть, у складній українській історії це пояснюється незрілістю панорамного бачення минулого у зв'язку з відсутністю власної держави впродовж довшого часу і нерозробленістю національної філософії історії. Перші кроки, які зробив М.Грушевський у становленні української державності та історичної науки, були перервані епохою, котра не сприяла поглибленню етнонаціональної самосвідомості та "естетики історії" українства, мистецької хронографії його історичного духу.

Можливо, з цих, а думаю, ще й з інших причин, творчість художника Олексія Кулакова сприймається сьогодні в Україні не тільки як мистецьке відкриття власної історії, а як своє академічне слово в історичному і батальному жанрах. Його полотна на історичну тематику (а їх вже більше десятка) вирізняються автотонним відчуттям минувшини й сьогодення, поєднанням мистецького й наукового осягання української "повісті временних літ".

Як ще досить молодий художник-літописець (народився в 1967 р.), Олексій Кулаков складався поступово, маючи для того родовідні й життєві потенціали. Батьки (батько родом з Києва, мати — з Чернігівщини) дали синові гарну художню освіту. Побачивши мистецькі здібності хлопчика, віддали його спершу до художньої школи, згодом до художнього училища в м.Харкові, де проживали родиною в 1960-1990-х роках. Цікаво, що ще у дорево-

Володимир Личковах,
доктор філософських наук

люційний час дядько батька закінчив Київське імператорське художнє училище. Батько теж тяжів до живопису, але, як син "ворога народу", не міг реалізувати професійно свої мистецькі прагнення.

Справжнім учителем, який навчив Олексія рафінованому академізму в малярстві, був професор Харківського художньо-промислового інституту А.Константинопольський. В його майстерні станкового живопису учні навчалися високій культурі академічних жанрів, мудрому ставленню до історії, життя, творчості. З любов'ю написав Олексій портрет свого вчителя, образ якого став для нього насправді архетипним і зустрічається на декількох полотнах, присвячених міцним духом людям (гетьмани, запорозькі козаки, монахи-ченці).

Почуття історії, інтерес до української старовини, закладені ще в дитинстві, художньо виявилися і зміцніли під час інститутської практики в Хатках поблизу гоголівської Диканьки, в Суздалі з його живим історичним духом і архітектурними пейзажами, біля Валаамського монастиря і в харківському Покровському соборі. Все це так чи так утілилось у дипломній роботі "Дарування волі", що розповідає про героїчну смерть П.Калнишевського, постать і гордий характер якого нагадували йому вчителя.

Після двох років викладання академічного живопису в Харкові, Олексій з картиною "Старий чернець" поступає на асистентуру — стажування в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Спираючись на велетенський науково-історичний, релігієзнавчий та архітектурно-мистецький матеріал, випускник аспірантури Академії відтворює найдраматичніший акт християнізації: повалення наших древніх язичницьких богів. Володимир Великий у візантійському вбранні і церковному оточенні непорушно височить над поваленим сріблясто-золотим Перуном. На вірність князю й вірі присягають воїни-дружинники з лицарськими оселедцями та бойовим спорядженням. Картина вражає майстерним поєднанням статичності і динаміки: статичними є архітектурні форми і впевнені постаті представників нової релігії, динамічними є характерні рухи прибічників золотовусого Перуна. Безліч деталей

ХУДОЖНЯ НАЦІОЛОГІЯ

підкреслює глибоке знання історичних фактів, викликає почуття автентичності зображеного (наприклад, елементи романської архітектури й візантійські статуї коней у характеристиці палацу князя Володимира). Характерна риса мистця: не тільки як живописець, але й як вчений-історик, він працює над літературними джерелами, бере консультації в історичному музеї, вивчає архітектуру, одяг, речове середовище, релігійну й церковну атрибутику, військово-вбрання і зброю літописних епох. Сам виготовляє давньоруські й татарські шати, шоломи, окремі "знакові" речі, які є "натурою" для написання етюдів і картин з історії Київської Русі й козацької України. Один з таких "історичних натюрмортів" прикрашає

зараз приймальною ректора Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури в Києві. Показово, що багато репродукцій з графічних і живописних образів О.Кулакова вміщено в китайських навчальних виданнях про академічні роботи студентів українських художніх вузів. Помітним явищем у мистецькому і громадському житті України стала картина "Битва князя Ігоря" (1999 р.). Написана до 900-річчя утворення Новгород-Сіверського князівства і святкового відкриття реста-

врованого Спасо-Преображенського собору в давній столиці Сіверщини, вона органічно "вписалася" в історичний і соціокультурний простір літописної землі князя Ігоря. Батальний образ увічне дух незламної стійкості наших предків, княжий заклик до з'явлення слов'янської богині перемоги Слави.

Варто зазначити, художник зосереджується на моральному, духовному пафосі батального образу, підкреслюючи водночас драматичну й героїчну суть "вічної" битви, яку й досі веде князь Ігор у нашій пам'яті. Причому мистець робить це у кращих традиціях академічного малярства. З високою професійною майстерністю поєднуючи світоглядні ідеї образу з виваженою композицією і витонченою живописною технікою.

Доволі велике полотно (розмір 270x150) немов розділене майже по діагоналі на два світи. Лінія "розтину", що складається із руського списа і подовжується помахом Ігорового меч-кладенця, підсилюється колористично, поділяючи в цілому тривожно-похмурий колорит картини на більш світлі або темні площини. Червений княжий стяг (копір Юрія Зміборця) протистоїть чорній масці "песоголовця", як часто називали на Русі ворогів-кочівників, котрі для настрашки надягали звірячі шкури із страхітливими головами.

Внутрішнє світло має в картині особливе значення. Тут немає сяяння перемоги чи триумфального блиску слави. Скоріше, це світло сонячного затемнення, яке віщує Ігорові біду, але не зупиняє хороброго князя. Присмерковий колорит картини своєрідно знаменує "сутінки Русі", водночас підсилюючи очікування вранішньої зорі, яку серед слов'ян називали Зимцерлою. І як у древньокіївському язичницькому храмі Зимцерли людям давалася впевненість у завтрашньому дні, так і від картини світиться надія, випромінюється сподівання на краще.

Картина Олексія Кулакова "Битва князя Ігоря" — це одночасно і "психологія" людської битви, і "машинологія" нелюдської війни. Гуманістичні виміри образу — в сіверських "онуках Даждьбога", яких поглинув кочовий степ, а також у незримій присутності богині печалі Карни, яка першою оплакує загиблих далеко від дому. Бо й досі ходять по Русі-Україні, за безіменним автором "Слова", Карна і Жля з поминальним обрядом. Може тому так вражає нас на картині ота "машинерія" смерті, де нема облич людей і навіть чорних воронів, а є залізо і жорстока механіка битви. Але то є битва за життя, за волю, за власну історію. Нескінченна битва, яку безперервно веде наш народ — хлібопашець і миротворець.

Тій самій темі — "Слову про Ігорів похід" — присвячена ще одна картина Олексія Кулакова "Слово про князя Ігоря" (2000), яка зараз зберігається в Дирекції художніх виставок у Києві при Міністерстві культури і мистецтв України. На відміну від попереднього, новий образ сіверського князя сяє перемогою, немов персоніфікуючи мудрий рядок із "Слова": "Слава тим, хто не шукав хвальби". У самому центрі батальної композиції, на білому коні із переможно піднятим мечем, Ігор уособлює вічну славу захисника Вітчизни, червоним плащем і щитом, всією поставою нагадуючи Юрія

Зміборця. Другий образ "Слова" — це вже не "машинерія" битви, а "апофеоз" перемоги, що підкреслює ширяння жовтих і блакитних стягів на тлі жовтогарячого, степового українського неба.

Історичні сюжети відтворюються і в інших роботах художника: це напів'язичницькі "Легенда" і "Казка", жорстоко-справедливий "Запорізький суд", портретні образи духівників українства, письменників. Любі серцю українські мотиви представлені також у пейзажах і натюрмортах з суто етнічною атрибутикою (наприклад, "Серп-

невий вечір", "Яблучка" тощо). Останнім часом Олексій захоплюється сільськими краєвидами, більшість яких створюється на Київщині та Чернігівщині з їх лагідною природою, що освячується давніми храмами. Картина "Битва князя Ігоря" була подарована Президентом України Новгороду-Сіверському на 900-річний ювілей давньоруського князівства. Але, мабуть, найповажнішим "музеєм" для Олексія Кулакова став славнозвісний будинок Верховної Ради України, в якому до 10-річчя проголошення Акту Незалежності було репрезентовано його полотно "Відродження". У лічені дні цей, вже історичний, образ став відомим через мас-медіа всій Україні, а також за кордоном. Пропунало багато різноманітних оцінок, в основному публіцистично-диспутьових, найчастіше з проблем традицій і кон'юнктури у вирішенні "державотворчого" сюжету і соціального "замовлення".

І справді. Первинна, ще "абстрактно-теоретична" ідея картини про історичні події в Україні в серпні 1991 р. народилася у віцепікера українського парламенту С.Гавриша (який, до речі, є великим шанувальником образотворчого мистецтва взагалі, і О. Кулакова зокрема). Ідея була схвально прийнята і в ідеологічних, і в мистецьких колах, і за півроку до Свята Незалежності мистець приступився до роботи.

Олексій Кулаков зрозумів "офіціоз" державотворення в своєму традиційному "амплуа": як картину на історичну тему, як картину-символ не просто політичного, а соціокультурного явища. В картині немов розсуваються часові кордони події — це не стільки самий акт, скільки історичний і навіть духовний процес державотворення в Україні. Всі знання української історії та академічні навички мистця в історико-батальному та сакральному жанрах стали йому в пригоді у роботі над великим (500x200) і композиційно складним (більше ста персонажів) полотном, ще й у такий стислий термін.

Вже за своєю композицією картина замислена у традиційно українському, "вертепному" плані. Як і в старих барокових вертепах, тут ми бачимо два яруси, два "поверхи" дії: "сакральний" і "профанний". На верхньому, "горньому" ярусі розгортається духовна, "есхатологічна" історія України, яка з небес провіщає й благословляє земну історію. У духовному центрі картини, звичайно ж, Богоматір-Покрова — покровителька й захисниця війська запорізького, всього люду українського. Центральний для української державної ментальності образ пов'язаний з найдавнішими українськими архетипами Древньої Праматері — Магна Матер — Березині — Оранти. Її покровом фактично стає великий синьожовтий прапор, що вкриває трибуну і стіп президії Верховної Ради з історичного 1991 року. Біля Богородиці зліва — свята княгиня Ольга з книгою, ангелами і Нестором — державницьким літописцем, справа — князь Володимир Великий з хрестом і "державою" як символами українського державотворення, які підсилюються тризубом в руках янголів.